
BİR GÜVENLİK VE İNSAN HAKLARI KURUMU OLARAK BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Nezir AKYEŞİLMEN *Dış Ticaret Müsteşarlığı

Bilal ŞEN ** Polis Akademisi

Abstract

The relationships between human rights and security is complicated and multi dimensional in terms of conceptual, theoretical and historical development. The questions such as, whose security and the security of what are the parameters that determine the direction of these relationships? Yet, the United Nations has harmonized both concepts in theory and its practices in the recent years. The protection and promotion of human rights is accepted by the UN Charter as one of the UN's duties alongside with the international security. This article analyzes the UN human rights regulations including declarations and treaties; and human rights protection mechanisms that cover human rights committees, Human Rights Council and the General Assembly of the UN. Furthermore, the article focuses on the UN's activities on security, its organs dealing with security and the methods applied for.

Özet

İnsan hakları ve güvenlik arasındaki ilişki kavramsal, kuramsal ve tarihi gelişimi yönüyle karmaşık ve çok boyutludur. Bu ilişkinin yönünü belirlemede kimin güvenliği, neyin güvenliği gibi sorular önemlidir. Fakat Birleşmiş Milletler bu iki kavram arasında hem BM Şartı'nda hem de son

* Dr., Dış Ticaret Müsteşarlığı, İ.T.K.İ.B.

** Doktora Adayı, Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü.

yıllarda ki uygulamalarında bir uyum oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler Şartı'nda kumrun başlıca amaçları arasında, uluslararası güvenlikle birlikte insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması da sayılmaktadır. Bu makalede bildirgeler ve sözleşmeler dâhil olmak üzere BM insan hakları düzenlemeleri ve insan hakları komiteleri, İnsan Hakları Konseyi, Genel Kurul gibi birimleri içeren insan haklarının korunması mekanizması detaylı bir şekilde irdelenmektedir. Ayrıca makalede BM'nin güvenlik alanındaki faaliyetleri, organları ve başvurduğu yöntemler üzerinde durulmaktadır.

Giriş

İnsan hakları ve güvenlik arasındaki ilişkiyi anlamak, çözmek veya tanımlamak, basit bir denklemi çözümleninin ötesinde bir şeydir. Zira bu ilişki oldukça karmaşıktır. Aslında güvenlik bir insan hakkı kabul edildiğinden ve hem güvenlik hem de insan hakları bireyin temel ihtiyaçları olduğundan¹ teoride bu iki kavramın uyum içinde olması beklenmektedir. Oysa Thierry Balzacq ve Yılmaz Ensaroğlu'na göre, "güvenlik dendiğinde bireyin değil, devletlerin güvenliği daha çok öne çıkarılmaktadır. Devletlerin güvenliği söz konusu olunca da, insan haklarıyla güvenlik, özel olarak da ulus devletlerin 'milli güvenlikleri' arasında bir gerilim, kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır."² Bu nedenle, tarih boyunca insan hakları, devletler tarafından güvenlik adına ihlal edilegelmiştir. Balzacq ve Ensaroğlu'nun bu iddiası daha çok demokratik olmayan ülkeler bağlamında doğru bir tespit olarak görülmelidir. Zira çağdaş demokrasilerde insan hakları ve güvenlik arasında bir gerilimden ziyade uyumdan bahsetmek mümkündür.

İnsanlık onurunun korunmasını amaçlayan insan hakları, bireyin kendisini devlet organlarından gelebilecek her türlü tehlikeye karşı daha güvende hissetmesi için geliştirilmiş bir mekanizmadır. İnsan hakları, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik ve istikrarın da ana unsurları haline gelmiştir. Zira sistematik ve kitlesel insan hakları ihlalleri, insani krizler, iç savaşlar gibi gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya barış ve güvenliğine yönelik başlıca tehditler arasında sayılmaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu ana aktör olan Birleşmiş Milletler (BM), aynı zamanda uluslararası insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılmasında da başat bir rol oynamaktadır. Genel Kurul'dan, Güvenlik Konseyi'ne, Kalkınma Programı'ndan İnsan Hakları Konseyi'ne kadar BM'nin neredeyse bütün organları insan hakları

¹Giriş Paragrafları, *The Voluntary Principles on Security and Human Rights*, http://www.voluntaryprinciples.org/files/voluntary_principles.pdf (erişim: 08.03.2009).

² Thierry Balzacq ve Yılmaz Ensaroğlu, *İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2008, s.7.

konsunda aktif bir rol oynamaktadır. Uluslararası güvenlik ise BM'nin varlık nedenlerinden birisi, hatta en önemlisidir. Dünya tarihinde, küresel düzeyde insan hakları ve güvenliği birbirini güçlendirecek şekilde bu denli uyumlaştıran ikinci bir kurumun varlığını iddia etmek zor görünmektedir. Son çeyrek asırda BM tarafından gerçekleştirilen insani müdahaleler, bu uyumun sadece teoride değil, pratikte de var olduğunun önemli bir göstergesidir.

Bu çalışmada Birleşmiş Milletler'in insan hakları alanındaki görev ve sorumluluklarına ve bu alanda kurmuş olduğu mekanizmalara ilave olarak onun güvenlik alanındaki fonksiyonları da analiz edilecektir. Bunlar yapılırken şu sorulara cevaplar aranacaktır. İnsan hakları ve güvenlik, çatışmakta mı yoksa yekdiğerini güçlendirmekte midir? Birinin sağlanması için diğlerinden ille de feragat etmek gerekir mi? Günümüzde güvenliği mi yoksa insan haklarını mı öne çıkaran ülkeler daha güvenli? Birleşmiş Milletler bu iki kavramı nasıl uyumlaştırmaktadır?

İnsan Hakları - Güvenlik İlişkisi

İnsan Hakları ve güvenlik arasındaki denklemin yönünü belirleyen faktör birey, devlet, devlet dışı uluslararası aktörler veya uluslararası güvenlik gibi değişkenlerin yanında, devletlerin rejimleri de bu ilişki yönünü belirlemede önemli bir bileşendir. Yani uluslararası ilişkiler kuramlarında konu edilen analiz birimleri (units of analysis) bu iki kavram arasındaki ilişkinin yönünü belirleyen en önemli etkenlerden birisidir. Daha açık bir ifade ile bu iki kavram arasındaki karmaşık ilişkinin sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için, insan hakları ve birey (insan) güvenliği, insan hakları ve devlet güvenliği ile insan hakları ve uluslararası güvenliğin ayrı ayrı incelenmesi gerek. Aslında burada temel sorun, kimin güvenliği sorusudur?

Jean Louis Roy'a göre, insan hakları ve güvenlik birbiriyle ilintili iki kavramdır. İkisi arasında tercih yapmak veya birisinden feragat etmek aslında ikisinden birden feragat etmek anlamına gelecektir. 21. yüzyılda insan hakları ve güvenlik dengesini kurmak için yeni bir sentez geliştirilmesi ihtiyacı oluşmuştur. Bu sentezin de ana damarını, hukukun üstünlüğü prensibi teşkil etmelidir.³ Bu sentezi mükemmel olmasa da bir düzeye kadar başara-bilen gelişmiş demokratik ülkelerin son yıllarda, özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra, güvenlik merkezli bir doktrine kaydıkları gözlenmektedir. Zira birçok Batılı demokratik ülkenin 11 Eylül saldırılarına ilk tepkisi yeni

³ Jean Louis Roy, "Bridging Human Rights and Security", *Democracy Congress*, Ottawa, Ontario, 24 Mayıs, 2004.

bir anti-terör yasası çıkarmak olmuştur.⁴ Oysa anti-terör yasalarının Ortodoks okumaları, ulusal güvenlik ve toplum güvenliği için devlet, insan hak ve hürriyetlerini kısıtlayabileceğini savunur. Terör eylemlerini durdurabilmek için örneğin, özel hayatın gizliliği hakkı ihlal edilebilir. Vatandaş olarak toplum güvenliğini sağlamak üzere bazı haklarımızı devlete devrediyoruz. Bu faydacı anlayışa göre insan hakları ve güvenlik bir çatışma halindedir. Fakat bu anlayış bazı otoriteler tarafından sorgulanmakta ve bu çerçevede birtakım öneriler geliştirilmiştir. Örneğin, Ben Golder ve George Williams'a göre, ulusal güvenlik kavramı, temel hak ve özgürlükleri de içine alan insanı güvenlik kavramını kapsayacak şekilde yorumlanırsa bu tür bir çatışma olmayacaktır.⁵

İnsan Hakları ve güvenliğin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği gerçeği, BM'nin temel bazı belgelerine ve uygulamalarına da yansımış durumdadır. 2000 yılında 189 dünya lideri tarafından kabul edilen Millenium Deklarasyonu da, insan hakları ve güvenliğin beraber sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.⁶ Aynı şekilde, dünya liderleri Millenium Deklarasyonu kapsamında geçen beş yıllık süre zarfında gerçekleştirilenleri görüşmek üzere New York'ta 2005 yılında bir araya gelerek güvenlik, kalkınma ve insan haklarını BM'nin üç temel görevi olarak belirleyen bir zirve toplantısı yapmışlardır. Toplantıda özetle, dünyanın güvenlik, kalkınma ve insan haklarını beraber geliştirmesi gerektiği, aksi takdirde hiç birinde başarı sağlanamayacağı ileri sürüldü. Bu üç kavram arasındaki bağı vurgulamak için bildirmede "İnsanlık, kalkınma olmadan güvenliği elde edemez, güvenlik olmadan da kalkınmayı elde edemez ve insan hakları olmadan bunların hiçbirini elde edemez"⁷ denilmiştir.

BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 20 Ekim 1999 tarihinde BM Genel Kurulu açılış konuşmasında mutlak bir ulusal egemenlik ilkesini reddeden bir argüman başlatarak "Suç işleyen devletler, sınırların kendilerine mutlak bir güvenlik sağlamayacağını ve insanlığa karşı suç işleyenler Güvenlik Konseyi'nin hemen harekete geçeceğini bilirse, egemenlik zırhına bürünerek böyle bir suça yönelemezler. Dünyanın neresinde olursa olsun sistematik ve

⁴ Ben Golder ve George Williams, "Balancing national security and human rights: Assessing the legal response of common law nations to the threat of terrorism" *Journal of Comparative Policy Analysis*, Cilt. 8, No.1, Mart 2006, ss.43-62.

⁵ Ben Golder ve George Williams, 2006, ss.43-62.

⁶ BM, Millenium Declaration, <http://www.un.org/millennium/declaration/ares552e.htm> (erişim: 28.02.2009).

⁷ BM, *In Larger freedom: Towards Security, Development and Human Rights for all*, <http://www.un.org/largerfreedom/summary.html> (erişim: 28.02.2009).

yoğun insan hakları ihlallerine izin verilmemelidir"⁸ demiştir. Ve devamında BM Şartının canlı bir doküman olduğunu ve insanların barış, onur ve kalkınma arzularına tercüman olduğunu vurgulamıştır. BM Şartı'nda sınırların ötesinde hakların olduğunu ve bu hakların sağlanması için uluslararası müdahaleleri engelleyen herhangi bir şeyin olmadığını iddia etmiştir.⁹ Anna'nın bu argumanı mutlak egemenlik devrinin kapandığı, yerine sorumlu ve sınırlı egemenlik devrinin geldiğini iddia eden Tony Blair tarafından desteklenmiştir.¹⁰ Bu anlayış, ulusal güvenlik yerine insani güvenliği temel alan bir stratejiyi öngörmektedir.

BM Uygulamalarında İnsan Hakları ve Güvenlik İlişkisi

Yıkıcı bir savaştan sonra 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletlerin amacı, dünya istikrarına yardımcı olmak ve daha barışçıl ve güvenli bir uluslararası ilişkilere katkı yapmaktır. Zamanla dünya güvenliğine yönelik artan tehditler ve çatışmalar, barışı korumayı BM'nin öncelikleri arasına yerleştirdi. Şu açıktır ki, BM sadece çatışmaları çözen ve barışı koruyan bir kurum değildir. BM insan hayatının her alanıyla ilgilenmeyi ihmal etmemiş ve zaman ilerledikçe yeni görevler edinmiştir. Kalkınma, insan hakları, işçi hakları, çevre, sağlık, fakirlikle mücadele, eğitim, enerji güvenliği, kitle imha silahlarının kontrolü ile birlikte pek çok konuyu içeren uzun bir liste.¹¹ Bu yönüyle BM Şartı dinamik bir belge olarak zamanın ruhuna göre değişim göstermeyi başarmış ve BM'nin görece başarısının bu dinamik ve esnek yapıdan kaynaklandığı ileri sürülebilir.

BM Şartıyla belirlenen Birleşmiş Milletler'in başlıca amaçları arasında, uluslararası güvenlikle birlikte insan hakları da sayılmıştır. Şart'ın giriş paragrafında sadece BM'nin bu alandaki rolü belirtilmemiş, aynı zamanda insan hakları ve güvenlik arasındaki bağlantı da dolaylı olarak ifade edilerek, "insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine... adaletin korunması... ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşullarını sağlamaya... hoşgörüle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbiri-

⁸ Kofi Anan, "Human Rights and Humanitarian Intervention in the Twenty-Firts Century", S. Power and G. Allison, *REalizing Human Rights: Moving from Inspiration to Impact*, New York: St. Martin's Pres, 2000, s.313.

⁹ Leslie C. Burns, *Humanitarian Interventions And Just War: Legal, Moral, And Political Implications*, Alabama: Maxwell Air Force Base, 2000, p.1. <https://research.au.af.mil/papers/ay2000/acsc/00-202.pdf> (erişim:03.03.2009).

¹⁰ Edward Spannaus, "No Break from Bushism: British 'Concert of Democracies' Backed by Obama and McCain", *Executive, Intelligence Rview*, Vol.35, No.24, June 2008. ayrıca bu linkte de makaleye ulaşılabilir http://www.larouche.com/other/2008/3524concert_democracies.html (erişim tarihi, 02.11.2009)

¹¹ Ngozi F. Stewart, "International Protection of Human Rights: The United Nations System", *The International Journal of Human Rights*, Cilt. 12, No.1, 2008, ss. 89-105.

mizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye... karar verdik"¹² denmektedir. Şartın birinci maddesinde ise, BM'nin görevleri sayılmış ve bunların arasında yine insan hakları, uluslararası güvenlikle birlikte zikredilmiştir. Maddeye göre BM'nin amaçları;

Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek; Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak[tır].¹³

BM İnsan Hakları Mekanizması

BM Şartı, insan haklarının korunması ve yaygınlaştırılması açısından önemli düzenlemeler öngörmüştür. Bu nedenle, insan haklarını koruma ve yaymak amacıyla BM, daha kuruluşundan itibaren çaba sarfetmiştir. BM bir taraftan yeni insan hakları anlaşma ve bildirgelerini ortaya koyarken, öbür tarafta söz konusu belgelerde tanımlanan hakları yaymak, korumak ve uygulamasını sağlamak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir.

Birleşmiş Milletlerin insan hakları mekanizmasını belgeler ve denetim mekanizmaları olmak üzere iki ana başlıkta incelemek mümkündür. İnsan hakları belgeleri de, üye ülkeler üzerindeki bağlayıcılık özelliklerine göre, deklarasyonlar veya beyannameler ve anlaşmalar veya sözleşmeler olarak ikiye ayrılırlar. Deklarasyonların başında Enrensel İnsan Hakları Deklarasyonu(1948) gelmektedir. Onu 1984 tarihli Halkların Barış Hakkı Deklarasyonu izlemiştir. Kalkınma Hakkı Deklarasyonu ise 1986 yılında, onu muteakip Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu 2007 yılında BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. Deklarasyon ya da beyannamelerin taraf ülkeler açısından hukuki bir bağlayıcılığı yoktur, fakat etik ve uluslararası kamuoyu baskısı oluşturan düzenlemelerdir.

Bağlayıcı olan BM uluslararası insan hakları belgeleri ise anlaşmalar ya da sözleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Bunlar 1966 tarihli ikiz anlaşmalar, 1979 yılında yürürlüğe giren Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi, İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ya da

¹² BM Şartı, Giriş.

¹³ BM Şartı 1. madde.

Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme (1984), Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989), Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Bireylerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi (1990) ve 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Bu sözleşmeler veya uluslararası anlaşmalar, taraf ülkeler üzerinde hukuki bir bağlayıcılığa sahiptir. Bunlar uluslararası pozitif hukukun birer belgeleri olarak insan haklarını garanti altına almaktadırlar.

BM İnsan hakları denetim mekanizmalarını da iki alt grupta incelemek mümkündür. Bunlar: BM Şartı'na dayalı denetim mekanizmaları ve BM anlaşmaları veya sözleşmelerine dayalı denetim mekanizmalarıdır. Şarta dayalı denetim mekanizmaları ECOSOC'a bağlı 1946 İnsan Hakları Komisyonu (2006 yılından itibaren ismi İnsan Hakları Konseyi olarak değiştirilmiştir) ve Çalışma Grupları olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat insan haklarını geliştirme ve koruma birimleri olarak BM Genel Kurulu'nun insan hakları belgelerini kabul etmesi ve geliştirmesi ve Güvenlik Konseyi'nin insani müdahaleler rejimi önemli mekanizmalardır. Sözleşme temelli insan hakları denetim mekanizmaları ise BM'nin insan hakları alanında günümüze kadar kabul etmiş olduğu sekiz sözleşme ve her sözleşmede belirtilen hakların korunması, geliştirilmesi ve denetimi için birer komite kurulmuştur. Mevcut durumda BM'nin insan hakları sözleşmelerinin uygulamasını denetleyen sekiz komite bulunmaktadır.¹⁴

Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri

Birleşmiş Milletler tarafından insan hakları alanında üyeler üzerinde bağlayıcılığı olan anlaşma veya sözleşme denen düzenlemeler ve bildirge, beyanname, bildirge gibi bağlayıcı olmayan belgeler olmak üzere iki çeşit metin üretilmiştir. BM Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilen ve bağlayıcılığı olmayan Ensensel İnsan Hakları Beyanname (EİHB)nden günümüze onlarca metin, insanlığın hizmetine sunulmuştur. Özellikle 1970'li yıllarda artan küreselleşme olgusuna paralel olarak, küreselleşen insan hakları 1990'lı yıllarda dünya gündemindeki yeri iyice belirginleşmiştir. Avrupa, Amerika ve Afrika insan hakları mekanizmaları gibi bölgesel düzenlemeler ve Uluslararası Af Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü gibi küresel STK'larla birlikte hızla artan yerel oluşumların katkısıyla bu süreç devletleri aşmıştır.

Bağlayıcı Olmayan Düzenlemeler

BM'nin insan hakları alanında atmuş olduğu ilk ve önemli adım 1948 yılında kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyanname (İHEB)dir. Beyan-

¹⁴ BM, "Human Rights Bodies", <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/HRHumanRightsBodies.aspx> (erişim: 10.03.2009).

name, Soğuk Savaş'ın ideolojik yaklaşımının aksine, insan haklarına yönelik kapsayıcı bir bakış açısı geliştirmiş ve bir dizi siyasi, sivil, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları aynı dökümanda birleştirmeyi başarmıştır. Adı üzerinde hukuken bağlayıcılığı olmamasına rağmen, zamanla uluslararası insan hakları hukukunun temel bir metni haline almış ve bugün uluslararası geleneksel hukukunun bir parçası olmuştur.

Hem küresel hem de bölgesel düzeyde dünyada sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar ile ilgili onlarca anlaşma, bildirme ve sözleşme için ilham kaynağı olan İHEB, insan hakları tarihinde bir dönüm noktasıdır. Beyannamenin başlangıç bölümünde belirtildiği gibi, insan haklarının etkin biçimde korunmasında tüm halklar için bir ortak başarı ölçüsüdür. Ancak Beyanname'nin bağlayıcı olmaması, insan haklarının etkili bir şekilde korunabilmesi için, bağlayıcı nitelik taşıyan sözleşmelerin kabul edilmesini zorunlu kılmıştır.¹⁵ Sözleşmelere geçmeden önce BM'nin diğer insan hakları deklarasyonları üzerinde durmakta fayda olacaktır.

BM, İHEB'den hemen sonra bağlayıcı sözleşmelere ağırlık verdiği için uzun bir süre deklarasyonlar çıkarılmamış ve 1984 tarihinde oldukça kısa olan Barış Hakkı Deklarasyonu kabul edilmiştir.¹⁶ Barışın bir hak olarak belirtildiği deklarasyonda devletlerin dünyada barışı sağlamak için hem içeride hem de dışarıda gerekli hassasiyeti göstermesi gerektiği vurgulanmıştır.¹⁷ Bu deklarasyonu 1986 tarihli Kalkınma Hakkı Deklarasyonu izlemiştir.¹⁸ İnsan haklarının bir bütün ve birbirini desteklediği vurgulanan deklarasyonda, kalkınmanın sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlarını da içeren kapsamlı bir tanımı yapılmış ve insanı, kalkınmanın öznesi olarak kabul etmiştir. İnsan hakları ve kalkınmanın ayrı düşünülmemeyeceği tespiti yapan belgede kalkınma, temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Kalkınma hakkının sağlanabilmesi için uluslararası güvenlik ve barışın kaçınılmaz faktörler olduğu belirtilmiştir.¹⁹

Kalkınma Hakkı Deklarasyonunu 2007 yılında kabul edilen Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu takip etmiştir.²⁰ BM'nin yerli halkların insan haklarını koruma ve geliştirmede önemli bir rolü sahip olduğu vurgulanan bildirmede, yerli halkların diğer halklar gibi uluslararası hukukta belirtilen bütün insan haklarına sahip olması gerektiği dile getirilmiştir. Yerli halkla-

¹⁵ Songül Atak, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 5, No.16, 2006, ss.86-99.

¹⁶ BM Genel Kurulu 39/11 Sayılı Kararı, 12 Kasım 1984.

¹⁷ Bildirgenin tam metni için, <http://www.un-documents.net/drpp.htm>

¹⁸ BM Genel Kurulu 41/128 Sayılı Kararı, 4 Aralık 1986.

¹⁹ Deklarasyonun tam metni için, <http://www.un.org/documents/ga/res/41/a41r128.htm>

²⁰ BM Genel Kurulu 61/295 Sayılı Kararı, 13 Aralık 2007.

rın bireysel veya grup olarak bütün insan haklarından yararlanması için uluslararası toplumun üzerine düşeni yapması gerektiği ifade edilmiştir. Kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğu vurgulanan yerli halkların kimliklerini ve kültürlerini geliştirme ve yayma hakkına da sahip oldukları belirtilmiştir.²¹

İnsan hakları bildirgeleri daha ziyade gelecekte bağlayıcı sözleşmelere zemin hazırlama aşamasını oluşturmaktadır. Bağlayıcı olmadıkları için bazen çok kapsamlı olabilmektedir. Bunlar daha ziyade bir durum tespiti ve uluslararası bazı standartları belirleme belgeleri olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Bağlayıcı Düzenlemeler

BM üyelerine bir takım hukuki yükümlülükler doğuran uluslararası insan hakları düzenlemeleri nispeten geç ortaya çıkmasına rağmen, hızlı bir gelişme göstermiş ve kısa sürede küresel çapta etkisini göstermiştir. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden sonra BM İnsan Hakları Komisyonu, üyeler arasında bu konuda bağlayıcı anlaşmalar geliştirmenin yolunu aramış ve 1966 yılında hedefe ulaşmıştır. Soğuk Savaş ortamı maalesef insan hakları gibi ortak insanlık değerlerini de etkilemiş ve 1966 tarihli anlaşmalar, 1977'de yürürlüğe girmiş ve ikiz insan hakları anlaşmaları denen ideolojik ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Kapitalist batı ülkeleri siyasal ve sivil hakları öncelerken, sosyalist ülkeler ise ekonomik, sosyal ve kültürel haklara önem verdiğinden, her iki tarafın talepleri dikkate alınarak bu yola başvurulmuştur. Bu nedenle, bu iki hak gruplarını düzenleyen iki ayrı uluslararası anlaşma ortaya çıkmıştır: *Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Anlaşması* ile *Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Anlaşması*. Adından da anlaşıldığı üzere, birinci anlaşmada negatif haklar veya birinci kuşak haklar olarak tanımlanan ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, adil yargılanma, karar alma mekanizmalarına katılma gibi kişinin sivil ve siyasal haklarını düzenlemektedir. İkinci anlaşma ise, barınma ve giyinmenin yanında aş, iş, eğitim, kültürel değerler gibi ekonomik sosyal ve kültürel hakları düzenlemektedir. Bu anlaşmalar ile İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde sayılan hakların önemli bir kısmı taraf ülkeler için bağlayıcı bir hale getirilmiştir.²² İnsan Hakları literatüründe bu iki anlaşmaya ikiz anlaşmalar denirken, bu iki anlaşma ve Evrensel Bildirgeyle birlikte İnsan Hakları Senedi denmektedir.

²¹ Deklarasyonun tam metni için, <http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>

²² Ngozi F. Stewart, "International Protection of Human Rights: The United Nations System", *The International Journal of Human Rights*, Cilt. 12, No.1, 2008, ss. 89-105.

İkiz sözleşmeler yürürlüğe girdikten üç yıl sonra, 1979'da BM tarafından Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) kabul edilmiştir. CEDAW, özellikle kadınlara karşı uygulanan ayrımcılığı tanımladıktan²³ sonra, kadın haklarını en detaylı şekilde belirlemiş ve taraf devletlerin yükümlülüklerini belirtmiştir. CEDAW diğer bütün insan hakları belgeleri gibi, taraf ülkelere bir yükümlülükler manzumesi sunmuş, fakat bu yükümlülükler mazumesi gerçek bir yaptırım mekanizmasından yoksun olduğu için, uygulamada dünyanın değişik bölgelerinde yansımaları çok farklı olmuştur. Kimi yerde etkili ulusal düzenlemelere ve uygulamalara yol açarken, 30 yıldır hala bazı bölgelere ulaşamamıştır.

İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele veya Cezaya Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi 1984 yılında kabul edilmiştir. Oysa 1948 tarihli BM EİHB ile işkence mutlak olarak yasaklamıştır; "Hiç kimse işkenceye, zalimane, gayri insani, haysiyet kırıcı cezalara veya muamelelere tabi tutulamaz."²⁴ Aynı şekilde Sözleşme de işkenceyi mutlak insan hakkı olarak tanımlamış ve hiçbir durumda ihlalinin mümkün olmayacağını vurgulamıştır. Sözleşmenin ilgili maddesinde "Her ne olursa olsun, savaş durumu, savaş tehdidi, iç siyasal huzursuzluk veya diğer olağanüstü hal gibi herhangi bir istisnaî durum, işkenceyi haklı göstermek için ileri sürülemez"²⁵ denmektedir. Anlaşma, taraf devletlere işkenceyi önlemek için gerekli yasal düzenlemeleri yapmaları görevini de yüklemektedir.

İnsan hakları alanında çıkarılan diğer bir anlaşma ise, 1989 tarihinde kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi olup, 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmede, çocukların, temel yaşam hakkının yanında, eğitim, sağlık, aile ve kütük haklarına vurgu yapılmıştır. Sözleşmeyle çocuk haklarının korunması amaçlanmış ve taraf devletlerin sözleşme maddelerine uymaları gerektiği hükme bağlanmıştır. Buna paralel olarak, taraf devletlerin, çocuğun kimliği, tabiiyeti, isim ve aile bağları dâhil olmak üzere, her türlü koruma hakkına saygı gösterme ve bu konularda yasa dışı müdahalelerde bulunmama yükümlülüğü bulunmaktadır.

1990 yılında BM tarafından kabul edilen Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşme'de geniş bir kavram dizisi tanımlanmıştır: "Göçmen İşçi" , "Sınır İşçisi" , "Mevsimlik İşçi" , "Gemi Adamı" , "Sahil Açığındaki Tesiste Çalışan İşçi" , "Gezici İşçi" , "Projeye Bağlı İşçi" , "Belirli Bir İş İçin İstihdam Edilen İşçi" , "Serbest Çalı-

²³ CEDAW, madde 1.

²⁴ EİHB, madde 5.

²⁵ İşkenceyi Önleme Anlaşması, madde 2.

şan İşçi".²⁶ Sözleşmede tüm göçmen işçi ve aile fertlerinin insan hakları²⁷ vurgulanmış ve taraf devletlerden haklar konusunda ayrımcılık yapmama-ları²⁸ yükümlülüğü getirilmiştir.

İnsan hakları alanında BM tarafından kabul edilen son sözleşme, 2006 tarihli Engelli Hakları Sözleşmesi'dir. Çocuklar, kadınlar ve göçmenlerle birlikte toplumun dezavantajlı gruplarından birisi olan engellilerin hakları-nın korunması ve geliştirilmesinde bu anlaşma gelecekte önemli bir rol oy-nayabilir. Sözleşme, taraf devletlere, engellilere karşı ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve onların yaşam standartlarını yükseltmek gibi yükümlülükler getirmektedir. Ayrıca, engellilerin topluma dâhil olması, ayrımcılıktan ve damgalanmaktan korunması, hizmetlerin engelliler için erişilebilir olması, yasalar önünde eşitlik konularında taraf ülkelere yükümlülükler getirmek-tedir. UNDP'ye göre Engelli Hakları Sözleşmesi, "21'inci yüzyılın ilk İnsan Hakları antlaşması oldu. Genel Kurul'un Aralık 2001 tarihli önergesiyle "engelli kişilerin haysiyetini ve haklarını korumak ve güçlendirmek ama-cıyla uluslararası bir kongre toplanması" teklifinden beş yıl sonra, BM Genel Kurulu engelli bireylerin eğitim, sağlık, iş hayatı ve diğer alanlarda korun-masını ve desteklenmesini kapsayan uluslararası sözleşmeyi oybirliği ile benimsedi."²⁹

İnsan Hakları ile İlgili BM Organları

İnsan hakları belgelerinde kodifiye edilen insan haklarının yaygınlaştı-rılması, uygulanması veya denetlemesi amacıyla BM şemsiyesi altında bir takım birimler kurulmuştur. BM'nin İnsan haklarını alanındaki etkinliği uluslararası hukuktan doğan yaptırım gücünden kaynaklanmaktadır.³⁰ BM sisteminde insan hakları ile ilgili birimleri BM Şart ve anlaşmalara dayalı birimler olarak iki gruba ayırmak mümkündür. Genel Kurul, Ekonomik, Sosyal Konsey ve İnsan Hakları Komisyonu gibi Şart temelli birimler dı-şında, Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve CEDAW ile kurulan İnsan Hak-ları Komitesi gibi diğer BM insan hakları sözleşmesi ile kurulan toplam se-kiz ayrı komite bulunmaktadır.

²⁶ Tüm Göçmen İşçileri Sözleşmesi, madde 2.

²⁷ Tüm Göçmen İşçileri Sözleşmesi, madde 8-35.

²⁸ Tüm Göçmen İşçileri Sözleşmesi, madde 7; Taraf Devletler, insan hakları ile ilgili uluslararası sözleşmeler uyarınca, kendi ülkeleri içinde yaşayan veya yasal yetki alanına giren tüm göçmen işçilere ve aile fertlerine, cinsiyet, ırk, renk, dil, din veya inanç, siyasal veya diğer görüşler, millî, etnik veya sosyal köken, vatandaşlık, yaş, ekonomik durum, mülkiyet, medenî durum, doğum veya diğer statüler gibi nedenlerle hiçbir ayrımcılık yapmaksızın bu Sözleşmede öngörülen haklara saygı göstermeyi ve uygulamayı taahhüt ederler.

²⁹ UNDP, "Engelli Hakları Uluslararası Sözleşmesi1, *Yeni Ufuklar*, No.13, 2007.

³⁰ Henry J. Steiner ve Philip Alston, *International Human Rights in Context*, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Pres, 2000, s.592.

BM Şartı ile Kurulan Birimler

BM Genel Kurulu, BM Şartında belirtilen her konu veya sorunu tartışabilmekte³¹ ve insan hakları alanında çalışmalar yapabilmekte ve öneriler geliştirebilmektedir.³² Genel Kurul BM'nin merkez organı³³ olup, ülkelerin nüfus, zenginlik ve diğer unsurlarına bakılmaksızın bütün üye ülkelerden oluşmaktadır. Genel kurul'da genellikle kararlar basit çoğunluk usulü ile alınmaktadır fakat barış, güvenlik, yeni üye kabulü ve bütçe gibi önemli hususlarda üçte iki nitelikli çoğunluk aranmaktadır.³⁴

BM'nin insan hakları ile ilgili ana birimi ECOSOC'a bağlı, 1946 yılında kurulan İnsan Hakları Komisyonu'dur. Komisyon 2006 yılında BM Genel Kurulu'nun almış olduğu bir karar ile ismini İnsan Hakları Konseyi olarak değiştirmiştir.³⁵ Bugün Komisyon, üç yıllığına ECOSOC tarafından seçilen 53 üye ülke temsilcilerinden oluşmaktadır. ECOSOC İnsan Hakları Komisyonu dahil insan hakları ile ilgili yetkilerini BM Şartı'nun 62. maddesinden almaktadır. Buna göre, Ekonomik ve Sosyal Konsey, herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine etkin bir biçimde saygı gösterilmesini sağlamak üzere tavsiyelerde bulunabilir.³⁶ İnsan Hakları Komisyonu, görevlerini yerine getirirken, Komisyona bağlı, fakat ondan farklı olarak üye ülkelerin aday gösterdiği ve Komisyon tarafından atanan 26 bağımsız uzmandan oluşan İnsan Hakları Alt-Komisyonu vardır. Sözleşme temelli insan hakları birimlerinin aksine, Şarta dayalı insan hakları kurumları siyasi oluşumlar olup, görev ve yetki alanları geniştir. Buna ek olarak Komisyon halihazırda çalışmalarında ayrıca 14 çalışma grubundan da destek almaktadır.³⁷

Komisyon 20 yıl boyunca kuruluş amacına uygun olarak İHEB ve ikiz sözleşmeler üzerine çalışmıştı ve denetleme görevi yoktu. Fakat 1967 yılında ECOSOC'un 1235 sayılı kararı Komisyon'a belirlenen ülkelerdeki insan hakları ihlallerini tartışma yetkisi vermiştir. 1970'te ise 1503 sayılı kararlar Komisyon, bir ülkedeki insan hakları ihlallerini soruşturma yetkisi elde etmiştir. İnsan hakları literatüründe bu mekanizmalara sırasıyla 1235 ve 1503 prosedürleri denmektedir.³⁸1503 Prosedürü kişisel şikâyetlerden zi-

³¹ BM Şartı, md. 10.

³² BM Şartı, Md. 13.

³³ Jack Donnally, *International Human Rights*, Oxford: Westview Pres, 1998, s.52.

³⁴ Henry J. Steiner ve Philip Alston, 2000, s.600.

³⁵ BM Genel Kurulu, 60/251 Sayılı Kararı, 15 Mart 2006.

³⁶ BM Şartı, 62.Madde.

³⁷ Henry J. Steiner ve Philip Alston, 2000, s.601-609.

³⁸ Jack Donnally, 1998, ss52-53.

yade bir ülkedeki sistematik ve yoğun insan hakları ihlalleri ile ilgili olup, sonuçları gizlilik esasına dayalı bir mekanizmadır.³⁹

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesini sağlamakla görevli bir başka Birleşmiş Milletler birimi ise, 1993 yılında kurulan İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'dir. Temel görevleri insan hakları ihlallerini engellemek, insan haklarına saygıyı korumak, bu alanda uluslararası işbirliğini geliştirmek ve BM tarafından yürütülen tüm faaliyetlerde insan hakları bakışını hâkim kılmaktır.⁴⁰ Yüksek Komiserlik aynı zamanda BM insan hakları birimlerine uzmanlık ve destek sağlamaktadır. Aynı zamanda insan hakları birimlerin çoğu sekreterlik hizmetlerini Yüksek Komiserlikten almaktadır.⁴¹

Güvenlik Konseyi, insan hakları ile ilgili bir takım faaliyetleri olan BM'nin başka önemli bir organıdır. Alston ve Steiner'e göre, Güvenlik Konseyi 1990'lı yıllara kadar insan hakları konusuna girmemek için büyük bir hassasiyet göstermesine rağmen, ondan itibaren bu alandaki önemi ve faaliyetleri giderek artmıştır.⁴²

Güvenlik Konseyi, beşi daimi ve 10'u geçici olmak üzere 15 üyeden oluşur. Amerika Birleşik Devletleri, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa, Rusya Federasyonu, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Krallığı Güvenlik Konseyinin daimi üyeleridir. Güvenlik Konseyi'nin geçici üyeleri iki yıllık bir dönem için seçilirler.

Birleşmiş Milletler'in üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar ve bu sorumluluk gereğince görevlerini yerine getirirken Güvenlik Konseyi'nin kendi adlarına hareket ettiğini kabul ederler.⁴³ Konsey'in temel görevi uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Bunu yaparken BM Şartından almış olduğu yetkilerle çeşitli mekanizmalar geliştirilmiştir. Şart'ın yedinci bölümünde dünya barış ve güvenliğini tehdit edebilecek çatışmalara barışçıl çözüm bulmak,⁴⁴ bir saldırganlık durumunda veya dünya barışını tehdit edebilecek durumlarda müdahale etmek⁴⁵ bunlardan ikisidir. Bu durumda Güvenlik Konseyi, BM

³⁹ Ibid.

⁴⁰ BMİHYK, "Who we are, Mandate", <http://www.ohchr.org/EN/AboutUs/Pages/Mandate.aspx> (erşim: 08.03.2009).

⁴¹ BMİHYK, "Human Rights Bodies", <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/Pages/ Human Rights Bodies.aspx> (erşim: 08.03.2009).

⁴² Henry J. Steiner ve Philip Alston, 2000, s.598.

⁴³ BM Şartı, maddeler, 23 ve 24.

⁴⁴ BM Şartı, maddeler, 33 - 30.

⁴⁵ BM Şartı, maddeler, 39 - 51.

üye ülkeleri çatışan taraf veya taraflara yaptırımlar yapmaya çağırabilir⁴⁶ veya gerekli görürse uluslararası barışı yeniden kurmak için askeri veya başka bir ifade ile insani müdahalede bulunabilir.⁴⁷

Anlaşmalar ile Kurulan BM İnsan Hakları Organları

Bunlar 1966 yılından 2006 yılına kadar olan 40 yıllık sürede kabul edilen sekiz sözleşmenin her biri için kurulan izleme ve denetim komiteleridir. Bağımsız uzmanlardan oluşan bu komiteler, uluslararası insan hakları anlaşmalarının uygulamasını denetleme görevini yürütürler. Her biri ilgili sözleşme ile kurulmuş olup, yapıları birbirinden farklılık arz etmektedir.

Bunlar;

- İnsan Hakları Komitesi (CCPR)
- Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR)
- Irk Ayrımcılığını Önleme Komitesi (CERD)
- Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi (CEDAW)
- İşkenceyi Önleme Komitesi (CAT)
- Çocuk Hakları Komitesi (CRC)
- Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)
- Engelliler Komitesi (CRPD)'dir.

İnsan Hakları Komitesi (CCPR), bağımsız uzmanlardan oluşan Birleşmiş Milletler Sivil ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nde düzenlenen hakların taraf ülkelerce saygı gösterilip gösterilmediğini izlemekle görevlidir. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra ilk rapor sunulur ve ondan sonra genellikle Komite'ye dört yılda bir raporlar verilir. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur. Raporlama prosedürü dışında, Sözleşme'nin 41. maddesi, Komiteyi devletlerarası şikâyetlere bakmaya da yetkili kılmaktadır. Ayrıca, 1. Seçmeli Protokol, insan hakları ihlali durumunda Komite'ye bireysel başvuruları inceleme yetkisini vermektedir.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR), bağımsız uzmanlardan oluşmakta olup, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde düzenlenen haklara taraf ülkelerce saygı gösterilip gösterilmediğini denetlemekle görevlidir. Devletlerarası şikâyetler dışında İnsan Hakları Komitesi ile aynı prosedür ve yetkilere sahiptir.

⁴⁶ BM Şartı, madde, 41.

⁴⁷ BM Şartı, madde, 42.

İrk Ayrımcılığını Önleme Komitesi (CERD), İşkenceye ve Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı ya da Aşağılayıcı Muamele ve Cezaya Karşı Sözleşme'nin izleme organı 1987 yılında kurulmuş olup, 10 üyeden oluşmaktadır. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra ilk raporunu sunar ve ondan sonra genellikle Komite'ye iki yılda bir raporlar sunulur. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur. Raporlama prosedürü dışında, Sözleşme denetim görevini yerine getirmek için Komiteye üç ayrı mekanizma sunmaktadır. Bunlar erken uyarı prosedürü, devletlerarası şikâyetler prosedürü ve bireysel şikâyetler prosedürüdür.

Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi (CEDAW), 23 bağımsız kadın hakları uzmanından müteşekkil olup, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin taraf ülkelerce uygulanmasını denetler. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur. Raporlama prosedürü dışında, Sözleşme Seçmeli Protokolü'ne dayanarak Komite insan hakları ihlalleri yapıldığını ileri süren kişi ya da kişilerden bilgi alabilir ve yaygın insan hakları ihlalleri olan ülkede araştırma yapabilir. Fakat bu iki prosedür ilgili İkenin rızasına bağlıdır.

İşkenceyi Önleme Komitesi (CAT), 10 bağımsız uzmandan oluşup, Her Türlü İrk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi ile düzenlenen hakların uygulanmasını denetler. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra ilk raporunu sunar ve ondan sonra genellikle Komite'ye dört yılda bir raporlar sunulur. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur. Raporlama prosedürü dışında, Sözleşme Komite'yi bazı durumlarda bireysel şikâyetler ile ilgilenme yetkisi ve soruşturma yetkisi vermiştir. Ayrıca, devletlerarası şikâyetlere bakabilir.

Çocuk Hakları Komitesi (CRC), Çocuk Sözleşmesi'nin denetim organı olarak 18 üyeden oluşmaktadır. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan iki yıl sonra ilk raporunu sunar ve ondan sonra genellikle Komite'ye beş yılda bir raporlar sunulur. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur. Komite bireysel şikâyetler ile ilgilenemez.

Göçmen İşçiler Komitesi (CMW), bağımsız uzmanlardan oluşur ve Bütün Göçmen İşçilerin ve Aile Fertleri Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi'nin denetim organıdır. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan bir yıl sonra ilk raporunu sunar ve ondan sonra genellikle Komite'ye beş yılda bir

raporlar sunulur. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur.

Engelliler Komitesi (CRPD), bağımsız uzmanlardan oluşur ve Engelli Hakları Uluslararası Sözleşmesi'nin denetim organıdır. Bütün taraf ülkeler Komite'ye düzenli rapor sunmakla yükümlüdür. Ülkeler Sözleşmeye taraf olduktan iki yıl sonra ilk raporunu sunar ve ondan sonra genellikle Komite'ye dört yılda bir raporlar sunulur. Komite raporları inceler ve ilgili devlete bazı tavsiyelerde bulunur.

Sözleşmeye dayalı BM insan hakları denetim organları olan Komiteler görevlerini yerine getirirken, yukarıda değinildiği gibi raporlama, bireysel ya da devletlerarası şikayetler ve soruşturma gibi değişik prosedürlerden yararlanırlar. Songül Atak bu prosedürleri şöyle özetlemiştir:

Sözleşme organlarının hepsi, sözleşme hükümlerinin ilgili ülkede uygulanmasının ayrıntılarına ilişkin olarak taraf devletlerin sunmuş oldukları raporları incelerler. Bu yöntem rapor yöntemi olarak anılmaktadır. Bazı sözleşme organları, sözleşmede tanınmış olan hakların bir taraf devletçe ihlal edildiğini ileri süren bireyler tarafından yapılan şikayetleri inceleyerek, ihlalin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda karar verirler. Ancak bu yetki sözleşme organlarının beşine tanınmıştır. Bu yöntem bireysel şikayet yöntemi olarak anılmaktadır. Üçüncü yöntem devletlerarası şikayet yöntemidir. Bu yöntem, sözleşmede yer alan hakların bir taraf devletçe ihlal edildiğini düşünen diğer bir taraf devlete ilgili komiteye şikayette bulunma olanağı tanımaktadır. Bu yöndeki şikayetleri inceleme yetkisi sözleşme organlarından dördüne tanınmıştır. Dördüncü yöntem ise, soruşturma yöntemidir. Bu yöntem, sözleşmede yer alan hakların taraf devletçe ağır ve sistematik bir şekilde ihlal edilmesi durumunda, ilgili komiteye bu konuda soruşturma yapma yetkisi tanımaktadır. Ancak bu yetki sözleşme organlarından yalnızca ikisine tanınmıştır. Denetim yöntemlerinin sonuncusu ziyaret yöntemidir. Bu yöntemden amaç önceden düzenli ziyaretler yaparak ihlallerin önüne geçmektir. Bu yetki yalnızca bir komiteye tanınmıştır.⁴⁸

Sözleşmelerin izlenmesinden sorumlu komiteler insan haklarını denetlerken uyguladıkları yöntemleri aşağıdaki tabloda izlemek mümkündür

⁴⁸ Songül Atak, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 5, No.16, 2006, ss.86-99.

Sözleşme Komitelerinin İnsan Haklarını Denetim Yöntemleri					
Komiteler/Yöntemler	Düzenli Raporlama	Bircysel Şikayet	Devletlerarası Şikayet	Soruşturma	Düzenli Ziyaret
İnsan Hakları Komitesi (CCPR)	X	X	X		
Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi (CESCR)	X				
İrk Ayrımcılığını Önleme Komitesi (CERD)	X	X	X		
Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi (CEDAW)	X	X		X	
İşkenceyi Önleme Komitesi (CAT)	X	X	X	X	X
Çocuk Hakları Komitesi (CRC)	X				
Göçmen İşçiler Komitesi (CMW)	X	X	X		
Engelliler Komitesi (CRPD)	X				

Her komitenin yapısı birbirinden farklı olduğu gibi, tablodan da görüldüğü üzere yetkileri de birbirinden farklıdır. Bu komiteler aynı zamanda birbirinden bağımsız ve habersiz çalışmaktadır. Bu durumda hem enerji hem anlaşmaların uygulama ve denetiminde bir yeknesanlık mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, son yıllardan bütün anlaşmaları denetleyecek ortak bir organın kurulması konusunda BM nezdinde ciddi müzakereler yapılmaktadır.⁴⁹

BM ve Güvenlik

BM şartının ilk maddesine göre BM'nin birinci görevi uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması olarak belirtilmiştir. Maddenin ifadesi ile BM'nin görevi, "Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak; ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek."⁵⁰

BM'nin güvenlik ve barış misyonu çok boyutlu ve çok çeşitlidir. Uluslararası barış, silahsızlanma, kadın, maden ve terör gibi sorunları çözmeye yönelik oluşturulan, Güvenlik Konseyi, Silahsızlanma ve Uluslararası Gü-

⁴⁹ Michael browman, "Towards a Unified Treaty Body for Monitoring Compliance with UN Human Rights Conventions? Legal Mechanisms for Treaty Reform", *Human Rights Law Review*, Cilt. 7, No.1, 2007, ss, 225-249.

⁵⁰ BM Şartı, madde,1.

venlik ile ilgilenen Genel Kurul Birinci Komitesi ile Özel Siyasal konularla ilgili olan dördüncü Komitesi, Barış Komisyonu, Anti-terör Komisyonu ve Silahsızlanma Komisyonu gibi organlardan bahsedilebilir.⁵¹ Bunlara ek olarak çevre, iklim değişikliği, küresel ısınma, gıda güvenliği, insani güvenlik, vatansız insanlar, kalkınma gibi konular ve sorunlarla ilgilenen BM Genel Kurulu Üçüncü Komitesi (Sosyal, İnsani ve Kültürel), UNICEF, UNDP, HABITAT ve FAO gibi organları da vurgulamakta fayda vardır.⁵²

BM'nin uluslararası güvenlik alanındaki en yetkili, güçlü ve aktif organı şüphesiz beşi daimi, 10'u geçici olan 15 üyeli Güvenlik Konseyi'dir. Daimi üyeler ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Rusya Federasyonu ve Çin olup, bu beş daimi üyenin karar alma sürecinde veto hakları vardır.⁵³ BM Şartı'nın 24. maddesine göre Konsey'in öncelikli sorumluluğu ortak güvenlik sistemi çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır.⁵⁴ Şart'ın 25. maddesine göre ise Konsey'in kararları üyeler üzerinde bağlayıcı konumundadır.⁵⁵ Birleşmiş Milletlerin üyeleri, örgütün hızlı ve etkili hareket etmesini sağlamak için, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluğu Güvenlik Konseyi'ne bırakırlar.⁵⁶

Güvenlik Konseyi Konsensusu'nda uluslararası barışa yönelik tehdit algısı değişikliği şöyle özetlenebilir. Soğuk Savaş döneminde ve öncesinde uluslararası güvenlik devletlerarası savaşlar ve uluslararasılaştırılmış iç savaşlar tarafından tehdit edildiği fikrine dayanırdı. Soğuk Savaşın son bulması bu algıyı tamamen değiştirmiştir. Dünya barışına yönelik tehditler artık devletlerarası değil, yaygın insan hakları ihlalleri, insani krizler, iç savaşlar ve uluslararası terörizm gibi bizzat devletlerin içinden kaynaklanmaya başlamıştır.⁵⁷

BM uluslararası barış ve güvenliğini sağlamak için insani müdahaleden, ekonomik yaptırımlara, diplomasiden kamuoyu baskısına bir dizi araç kullanmaktadır. Soğuk Savaş sırasında kullanımına fazla sıcak bakılmayan insani müdahale, 1990 sonrası dönemde daha sık başvurulan bir yöntem oldu.

Geniş bir perspektifle bakıldığında insani müdahalelerin tarihi 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında köle ticaretiyle mücadeleyle kadar uzan-

⁵¹ "UN Bodies: Peace and Security", <http://www.un.org/en/peace/> (Son erişim tarihi 19.12.2009).

⁵² "UN Bodies: Humanitarian Affairs", <http://www.un.org/en/humanitarian/> (Son erişim tarihi 19.12.2009).

⁵³ Steiner ve Alston, s.649.

⁵⁴ BM Şartı, Madde 24.; Steiner ve Alston, s.649.

⁵⁵ BM Şartı, Madde 25.

⁵⁶ BM Şartı, 24. Madde.

⁵⁷ Michael browman, 2007, ss, 225-249.

maktadır.⁵⁸ Fakat 1960 Kongo operasyonundan itibaren BM barış misyonu büyük gelişmeler ve değişimler geçirdi. İlk zamanlarda barış misyonları ilgili devletlerin izni ile yapılır ve sadece devletlerarası çatışmalarda kullanılırdı. Misyonda görevli askerler sadece nefsi müdafaada silah kullanabiliyordu. Oldukça sınırlı bir müdahale vardı, misyonun temelinde ilgili devletlerin rızası vardı. Fakat zamanlar silahlı çatışmaların format değiştirerek devletlerin içinde ortaya çıkmasıyla, BM askeri araçlara önem vermeye başladı ve misyonlar, barışı dayatma ve hatta barış bina etmeye kadar genişletildi. Özellikle iç savaş durumlarında, barışın bina edilmesi kavramı, sadece askeri değil, aynı zamanda sivil misyonları da içermekte ve çatışma sonrası barışın sağlanmasında altyapı ve üst yapı kurumlarının kurulmasını da öngörmektedir. Bunların son örnekleri Bosna-Hersek, Doğu Timor ve Kosova gibi bölgelerdir.⁵⁹

BM Şartı kapsamında dünya barış ve güvenliğinin sağlanması için çatışma alanlarında barışı koruma operasyonları, son yıllarda NATO gibi diğer uluslararası kurumlar tarafından da yapılmaya başlandı.⁶⁰ Uluslararası barış misyonları adı altında geliştirilen insani müdahaleler son yıllarda literatürde geniş yer bulmaya başladı.

İnsani müdahaleler çeşitli nedenlerle meşrulaştırılabilmektedir. Bazıları bunu değişen uluslararası güvenlik algısına dayandırırken, bazıları doğrudan insan haklarıyla bağlantı kurabilmektedir. 1994 İnsani Kalkınma Raporu'nun bu bağlantı konusundaki pozisyonu oldukça nettir: "Bir ülkenin ulusal egemenliğine saygı duyulmalıdır fakat bir devlet vatandaşının insan haklarını ihlal ediyorsa artık egemenliğe saygı beklememelidir".⁶¹ Bu cümlede vurgulanan düşünce insan hakları ve güvenlik arasında bir çatışma zemini harlamaktadır. 1992'de kabul edilen BM Barış Gündemi uluslar arası güvenliğe yönelik tehditleri saymış ve aynı zamanda barışın sağlanması için devletlerin insan hakları yükümlülüğüne de vurgu yapmıştır.⁶² Benzer şekilde, bazı akademisyenler uluslararası müdahaleleri devletin insan hakları yükümlülüğü ve dünya kamuoyunun temel hak ve özgürlükleri savunma ve geliştirmedeki rolüne dikkat çekerek meşrulaştırmanın arayışındadır.⁶³

⁵⁸ Jide Martins Okeke, "Humanitarianism and human security in a post-9/11 world", *The International Journal of Human Rights*, Cil.13, No.1, Şubat 2009, ss.110-120.

⁵⁹ Marco Odello, 2008, ss.857-867.

⁶⁰ Marco Odello, "Human Security and International Peace Missions", *The International Journal of Human Rights*, Cilt.12, No.5, Ekim 2008, ss. 857-867.

⁶¹ UNDP, *The Human Development Report*, 1994, p.14.

⁶² BM Barış Gündemi, Paragraflar 3-18.

⁶³ Marco Odello, 2008, ss.857-867.

Dönem dönem uyum içinde çalışan Güvenlik Konseyi ve BM üye ülkeleri, özellikle ABD liderliğindeki 2003 Irak işgali, 11 Eylül sonrası dönemde uluslararası güvenliğe yönelik tehditlerle mücadele konusunda BM üyeleri arasında derin görüş ayrılıklarına neden olmuştur. Bu nedenle, Aralık 2004'te BM bir Yüksek Komite kurak uluslararası güvenlik konularında bir rapor hazırlamasını talep etmiştir. Söz konusu rapor "yeni bir güvenlik konsensüsü" çağrısında bulunmuştur. Dünya düzenine yönelik mevcut tehditlerin uluslar ötesi özelliklerinden hareketle, rapor geniş bir güvenlik tanımlamasına gitmiştir. Buna göre, tehdit kavramı çevre kirliliğini, bulaşıcı hastalıkları ve fakirliği de kapsayan 'ekonomik ve sosyal tehditlerden', terörizm ve kitle imha silahlarını da kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Böylece, tehditler kümesi 11 Eylül ile gelen ABD'nin endişelerini ve gelişmekte olan ülkelerin ihtiyaçlarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁶⁴

Sonuç

11 Eylül, güvenlik ve insan hakları arasındaki ilişkiler açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Bu tarihten sonra ABD ve İngiltere başta olmak üzere batı demokrasileri, benzer saldırılara tekrar maruz kalmamak için insan hakları açısından olumsuz yönde yeni düzenlemeler geliştirmişlerdir.⁶⁵ Demokratik ülkelerdeki bu düzenlemeler, dünyanın diğer bölgelerinde de insan haklarının gerilemesine neden olmuştur.

İnsanların toplum halinde yaşamasının temel nedenleri ve ihtiyaçlarının başında güvenlik gelmektedir.⁶⁶ İnsanlık onurunun korunmasını amaçlayan insan hakları ise, bireyin kendisini devlet organlarından gelebilecek her türlü tehdiye karşı daha güvende hissetmesi için geliştirilmiş bir mekanizmadır. BM kuruluşundan itibaren insan hakları ve uluslararası güvenliği birlikte geliştirmeyi amaçlamıştır. İlk zamanlarda daha çok güvenlik merkezli bir fonksiyon üstlenen BM, dünya kamuoyunda ve dünya politikasında giderek yer işgal etmeye başlayan insan haklarına önem vermeye başlamış ve hakları korumak ve yaymak için zamanla çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Özellikle, insan hakları Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik ve istikrarın da ana unsurları haline gelmiştir. Zira sistematik ve kitlesel insan hakları ihlalleri, insani krizler, iç savaşlar gibi gelişmeler, Soğuk Savaş sonrası dönemde dünya barış ve güvenliğine yönelik başlıca

⁶⁴ BM Güvenlik Raporu "The UN and International Security: Threat, Challenges and Change", *StrategicComments*, Cilt.10, No.10, Aralık 2004, ss.1-2.

⁶⁵ Thierry Balzacq ve Yılmaz Ensaroğlu, *İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa*, İstanbul:TESEV Yayınları, 2008, s.7.

⁶⁶ Fuat Andıç, Süphan Andıç ve Mustafa Koçak, *İbni Haldun: Hayatı ve Eserleri Üzerine Düşünceler*, Ankara: Alternatif Politikalar Merkezi yayınları, 2009, s.21.

tehditler arasında sayılmaktadır. Son yarım asrı aşkındır gelişen insan hakları hukuksal düzenlemelerini yapısal mekanizmalar takip etmiş ve bugün BM çerçevesinde bir dizi deklarasyon ve anlaşmanın yanında, insan hakları komiteleri, İnsan Hakları Konseyi gibi farklı birimler kurulmuştur. Artan düzenlemeler ve birimlerle birlikte, bu mekanizmaların yetkileri ve faaliyet alanları da genişletilmiştir

KAYNAKÇA

- Ben Golder ve George Williams, "Balancing national security and human rights: Assessing the legal response of common law nations to the threat of terrorism" *Journal od Comparative Policy Analysis*, Cilt. 8, No.1, Mart 2006.
- BM Güvenlik Raporu "The UN and International Security: Threat, Challenges and Change", *StrategicComments*, Cilt.10, No.10, Aralık 2004.
- BM, Millenium Declaration, BM Genel Kurulu tarafından kabul tarihi, 8 Eylül 2000.
- BM, *In Larger freedom: Towars Security, Develoment and Human Rights for all*, BM Genel Sekreterliği, 21 Mart 2005.
- BM Genel Kurulu 61/295 Sayılı Kararı, 13 Aralık 2007.
- BM Genel Kurulu 41/128 Sayılı Kararı, 4 Aralık 1986.
- BM Genel Kurulu 39/11 Sayılı Kararı, 12 Kasım 1984.
- BM Genel Kurulu, 60/251 Sayılı Kararı, 15 Mart 2006.
- Edward Spannaus, "No Break from Bushism: British 'Concert of Democracies' Backed by Obama and McCain", *Executive, Intelligence Rview*, Vol.35, No.24, June 2008.
- Henry J. Steiner ve Philip Alston, *International Human Rights in Context*, (2. baskı), Oxford ve New York: Oxford University Pres, 2000.
- İşkenceyi Önleme Anlaşması, yürürlüğe giriş tarihi, 9 Ocak 1975.
- Jack Donnally, *International Human Rights*, Oxford: Westview Pres, 1998, s.52.
- Jean Louis Roy, "Bridging Human Rights and Security", *Democracy Congress*, Ottawa, Ontario, 24 Mayıs, 2004.
- Jide Martins Okeke, "Humanitarianism and human security in a post-9/11 world", *The International Journal of Human Rights*, Cil.13, No.1, Şubat 2009.
- Kofi Anan, "Human Rights and Humanitarian Intervention in the Twenty-Firts Century", S. Power and G. Allison, *Realizing Human Rights: Moving from Inspiration to Impact*, New York: St. Martin's Pres, 2000
- Leslie C. Burns, *Humanitarian Interventions And Just War: Legal, Moral, And Political Implications*, Alabama: Mexwell Air Force Base, 2000.

- Michael Browman, "Towards a Unified Treaty Body for Monitoring Compliance with UN Human Rights Conventions? Legal Mechanisms for Treaty Reform", *Human Rights Law Review*, Cilt. 7, No.1, 2007.
- Marco Odello, "Human Security and International Peace Missions", *The International Journal of Human rights*, Cilt.12, No.5, Ekim 2008.
- Ngozi F. Stewart, "International Protection of Human Rights: The United Nations System", *The International Journal of Human Rights*, Cilt. 12, No.1, 2008.
- Songül Atak, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmelerinde Öngörülen Denetim Yöntemleri", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 5, No.16, 2006.
- The Voluntary Principles on Security and Human Rights, 2000.
- Thierry Balzacq ve Yılmaz Ensaroğlu, *İnsan Hakları ve Güvenlik: Türkiye, İngiltere ve Fransa*, İstanbul:TESEV Yayınları, 2008.
- Tüm Göçmen İşçileri Sözleşmesi, yürürlüğe giriş tarihi 1990.
- UNDP, "Engelli Hakları Uluslararası Sözleşmesi, *Yeni Ufuklar*, No.13, 2007.